

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2012 augusztus Ról-ról

Gyórfy Iván: Lägeranatómia (Pénzhamisítók (Die Fälscher). Színes, szinkronizált osztrák–német filmdráma, 98 perc, 2007.)

Néhány évvel ezelőtt nagy feltűnést keltett Stefan Ruzowitzky osztrák rendező – akit korábban a tengerentúli közönség csak az *Anatómia* című kétrészes, gyomorkavaró thrillerjéről ismert, és Európában sem tartozott az élvonalbeli filmművészek közé – Arany Medve-jelölést, majd a legjobb idegen nyelvű filmnek járó Oscar-díjat kiérdemelő alkotása, a *Pénzhamisítók*. A technikailag és emocionálisan egyaránt igényes láger-, illetve gettódrámákra jó ideje vevő a közönség a két kontinensen, s különösen az utóbbi években nőtt meg újra az ázsiójuk – gondoljunk csak *A zongoristára* Roman Polanskitól. Ruzowitzky filmje mégis képes volt csavarni egyet a bevált kliséken: úgy vezeti be a koncentrációs táborok poklába a tekintetet, hogy se könnyek, se vér nem homályosítja el a pupillákat – holott ebből is, abból is bőven kijut. Az utolsó pillanatokig a kívülálló szemszögét tartja fenn magának a kamera – lsten elfordította a szemét Auschwitzról, így a forgatókönyv sem mer mindentudó lenni –, s amikor megtörik az „ártatlanság” varázsa, egyetlen, mégoly erősnek mutakozó személyiség sem marad épen. Ráadásul a fény/árnyék játéknak bőséges teret adó jellemrajz egy viszonylag egyszerű vonalvezetésű, a keretes szerkezettel valamennyire mégis átrajzolt dramaturgiába illeszkedik, a történet pedig a legtöbb könnyen emészthető háborús kalandfilmnél plasztikusabb (a *Kémek a sasfészekben* ágas-bogas identitású hősei e tekintetben például bátran elbújhatnának a filmben felvonultatott náciak, valamint a szolgálatukra kényszerített lágermunkások mögött). A pénzhamisítási sztori még csak meg sem hamisítja a történelmet, jóllehet sorsokkal, alakokkal, pszichés motívumokkal el-eljátszadozik, és ami nem szolgálja a rendező céljait, azoktól könnyű szívvel szabadul meg. Egyszóval a 2008-as év külföldi Oscarja ezúttal olyan filmet támogatott meg a fogyaszthatóság egyetemes védjegyével, amely egyszeri használat során messze nem fedi fel valamennyi aspektusát, ugyanolyan érvényes moziélményt nyújt pár évvel vagy pár megtekintéssel később, hiszen – egy-két fenntartástól eltekintve – ma sem készülhetne másként.

A történet szálai 1942-ig nyúlnak vissza, amikor a Bernhard-hadművelet előkészítése megkezdődött, amelynek keretében a náci Németország még annál is nagyobb elánal próbálta összeroppantani ideológiai (katonai) ellenfeleinek gazdasági erejét és anyagi forrást teremteni nemtelen céljainak, mint a nevezetes frankhamisítási botrány magyar kormányzati körei az 1920-es években. Brit fontot, majd amerikai dollárt állítottak elő zsidó foglyok segítségével, akiknek a háború utáni tanúskodásáért egy megveszekedett centet sem adtak volna. A fonthamisítás elképesztően sikeres volt: majdnem 9 ezer darab, több mint 134 millió font értékű bankjegyet állítottak elő. Ennek veszélyével ugyan tisztában volt a Bank of England, ám a valódi sorozatszámok, vízjelek és az eredetihez hasonló minőség miatt kiszűrésükre –

főleg ilyen nagy mennyiségben – csak jóval a háborút követően, új bankjegysorozatok bevezetésével nyílt módjuk (a náci egyik terve az volt, hogy repülőgépről szórják a brit állampolgárok közé az ocsút, a másik szerint hivatalos küldeménynek álcázva postán juttatták volna el a szigetország háztartásaiba). Az amerikai dollár előállítására már nehezebbnek bizonyult, különösen, hogy csak a háború legvégén kezdtek bele, és már nem sikerült értékelhető mennyiséget produkálni – köszönhetően az egyik túlélő szerint egy holland nyomdásznak, Jacobsonnak, aki szabotálta az enyvkészítési eljárást. Bernhard Krüger – az akciót vezető SS Sturmbahnführer – négy társuk lelövésével fenyegette meg a foglyokat, akik így gyorsan letettek szándékukról, ám a szovjet csapatok előretörése miatt hamarosan a Berlinhez közeli Sachsenhausen lágerből el kellett tüntetni a tárgyi és humán bizonyítékokat. Egyik sem igazán sikerült. Az evakuáció célállomását, az ebensee-i tábort 1945. május 6-án szabadították fel az amerikai csapatok a túlélők többségével együtt, akik egy logisztikai balfogás miatt vihették magukkal a kompromittáló információkat a boldog békeidőkhöz: a 142 zsidó kényszermunkás (pénzhamisító, nyomdász, fotótechnikus, banki szakember, vésnök stb.) elszállítása mindössze egyetlen teherautóval zajlott, amelynek háromszor kellett fordulnia, de a harmadik transzportnál lerobbant – az utolsó csoport így gyalog tette meg a hátralévő utat a lágerig, társaik megérkezéséig a többiek is „kegyelmet kaptak”, ám hamarosan a német örök fejvesztett menekülésbe kezdtek. Előtte azonban még a közeli Toplitz-tóba süllyesztettek néhány láda pénzt és hadianyagot, amelyet több évtizeden keresztül kerestek a kincsleső bűvárok és amatőr felfedezők, végül az 1980-as években hozták felszínre a még mindig ép bankjegyekötegeket, ám a kincskeresési láz ezt követően sem hagyott alább, s mindmáig kitart. A sors iróniája, hogy a háború után több német nemzetiségű volt lágerlakó a „jó bánásmódra” hivatkozva Krüger mellett tanúskodott, s emiatt őt felmentették a háborús bűncselekmények vádjától, hiába adott parancsot a betegség miatt munkaképtelen foglyok csendes likvidálására; ám az is meghökkentő fordulat, hogy a „megtakarított” pénz egy részéből a jelek szerint a zsidó földalatti mozgalom a hitsorsosok palesztinai áttelepülését finanszírozta a háború után...

A *Pénzhamisítók* az eredeti – és eléggé még el nem csépett – hiteles visszaemlékezések miatt áll meg a lábán, lépéseinek irányát azonban önálló értelem vezérli, ezért a fenti viszonylag hiteles történetet is a maga szájába íze szerint írja át. Az 1917-ben, a monarchiában született Adolf Burger szlovák nyomdász – akinek életútját Kelet-Európában, így Magyarországon is ismert volt, ám az angolszász világban csak a 2000-es évek második felében publikálták – forgatókönyvíróként is részt vett a projektben, és saját nevét is kölcsönözte a markáns ellenállásával tüntető kommunista nyomdászhoz, mégis hagyta, hogy a stáb új értelmezési keretet konstruáljon az eseményeknek. A sztori jóval a háború előtt kezdődik, és annak lezárásával sem ér véget – központi alakja pedig nem a Mengele-kísérleteket szenvedő alanyként túlélő, feleségét Auschwitz-Birkenauban elvesztő Burger, hanem egy orosz pénzhamisító zseni, bizonyos Salomon Sorowitsch (igazi nevén: Smolianoff grafikusművész). A feszültség mozgatórugója pedig nem az, hogy a náci szemtelen kísérlete sikeres lesz-e, de nem is elsősorban a zsidó foglyok sorsa, hanem a morális dichotómia, amely tetteiket övezi: szabad-e mindenáron a túlélésre törni (esetleg a börtönszolidaritásra, ahogy az egyik rab gúnyosan megfogalmazta), vagy minden eszközzel meg kell akadályozni a háború elnyúlását, a náci rémtetteinek sokszorozódását a pénzügyi eszközök reprodukciója révén. Azaz: szabotálják-e a munkát (illetve ne köpjék be a szabotőröket), és haljanak meg hősiességgel, vagy az ösztöneikre hallgatva tegyék félre erkölcsi skrupulusaikat?

Burger visszaemlékezései és az Auschwitz-tagadó neonáci térnyerése miatt elszaporodó interjúi egyértelművé teszik: neki (és a nyomdászok döntő többségének) nem voltak morális aggályai, kizárólag élni szerettek volna. Egy interjúban Burger így nyilatkozott: „Eszünkbe nem jutott elmélkedni ezen. Egy koncentrációs táborban csak egyetlen célnak lehet: a túlélés. Ha

valaki fegyvert szegez neked, mindent megteszel, amit csak kér.”

A *Pénzhamisítók* javára szól, hogy eljátszik ugyan a dilemmával, de nem tör pálcát a látszólag érzéketlen opportunisták (így Sorowitsch) felett, érvényes és semmivel sem alávalóbb magatartásmintának állítva be cselekedeteiket. Nem kéri számon a perspektíva hiányát a halálra ítéteken – akiknek két egybe- és a tábor felé is zárt barakk a világ, akiknek az eget időtlen idők óta drótháló fonja be, akiknek a szeme láttára vernek vagy lönek agyon, fenyegetnek és aláznak meg ártatlan embereket, azoknak nem a történelmi igazságtétel a napi kenyerük. A film megrendítő ereje éppen abban áll, hogy moralitása nem öncélú – eszköze csupán egy elmebeteg racionalitásával rendelkező korszellem, az eltorzuló személyiségjegyek és meghasonló jellemek szemléltetésének.

A zömében ismeretlen német ajkú színészek kiválóan érzékeltetik a sűrűsödő drámai feszültséget. Közülük is kiemelkedik Karl Markovics, aki az egyszerre sunyi és behízelt, majd karakán és megfélemlíthetetlen Salomont (becenevén: Sallyt) játssza. Méltó párja a Burgert alakító August Diehl, de még a kápo belgyógyászként „tündöklő” August Zirner szerepformálása is figyelemre méltó. A rabok, az elégedett malacképű, szadista náci altiszt, a film végén a magára hagyott lágerből csontvázként előtámológó élőhalottak, a mulatóban és a kaszinóban hemzsegő buja-életunt alakok egyaránt a helyükön vannak, egyedül a Bernhard Krüger – vagy a filmben: Friedrich Herzogot – megszemélyesítő Devid Striesow nem elég hiteles az ördögien gonosz, kedélyesen leereszkedő, émelyítően egocentrikus őrnagy figurájához (a 2009-es *Becstelen brigantyk* „zsidóvadász” ezredeseként Cristoph Waltz nagyságrendekkel múlta őt felül).

Salomon Sorowitsch rendíthetetlennek tűnik a nácioknak parírozó, társait minden eszközzel védelmező, a jég hátán is megélő bűnöző szerepében. Amikor ledőlnek a nyomdászok luxusbarakkját elzáró falak, s családját elvesztett munkatársa a megszabadulással egy időben felvágja az ereit, majd szembesül a hullahegyekkel és a megtört tekintetű emberekkel, Salomon is elveszti lába alól a talajt – de egy perccel sem előbb. Az 1936-os berlini mulatóban látott nagystílusú szélhámos a keretes szerkezet lezárásában módszeres dühvel veszíti el a hamis bankjegyeket a monte-carlói kaszinóban. Túlélte, de – bár felsejlik a remény szikrája, hogy létezik valami olyasmi, mint jövő – talán nem is volt igazán érdemes.

A *Pénzhamisítók* morális és egzisztenciális dilemmája azért időtlen, mert a rendszerek és módszerek csak álruhát öltenek, de a nyomaik sosem tűnnek el.

Pénzhamisítók (Die Fälscher). Színes, szinkronizált osztrák–német filmdráma, 98 perc, 2007. Rendező-forgatókönyvíró **Stefan Ruzowitzky**; operatőr **Benedict Neuenfels**; forgatókönyvíró **Adolf Burger**; vágó **Britta Nahler**; zeneszerző **Marius Ruhland**.

Tetszik

Egy embernek tetszik. Legyél Te az első ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Gyórfy Iván: A szegény íze (Az ajtó. Színes magyar–német filmdráma, 98 perc, 2012. Rendező-forgatókönyvíró Szabó István.)** Mozgóképre vinni egy belső monológokból és szentitív pillanatképekből álló irodalmi...

2. **Gyórfy Iván: A fehér néger (Szellemíró (The Ghost Writer). Színes, feliratos francia–német–angol filmdráma, 128 perc, 2010. Rendező-forgatókönyvíró Roman Polanski.)** „Ha azt hinném, hogy az emberi szellem sugallásai vezetnek –...
3. **Gyórfy Iván: A bűztengeren is túl... (Harmadik Shrek. Színes, szinkronizált amerikai animációs film, 93 perc, 2007. Rendező Raman Hui, Chris Miller; forgatókönyvíró Jeffrey Price, Peter S. Seaman, J. David Stem, Davi Zack, Joe Stillman; zeneszerző Harry Gregson-Williams.)** Gyórfy Iván A bűztengeren is túl... Az animációs film...
4. **Gyórfy Iván: Ha nincs indián (Apacsok. Színes magyar filmdráma, 80 perc, 2010. Rendező Török Ferenc.)** „Ez úgy el lesz temetve bennem, mint annak a rendje....
5. **Gyórfy Iván: Láthatatlan falak (Köntörfalak. Színes magyar filmdráma, 81 perc, 2009. Rendező-forgatókönyvíró Dyga Zsombor.)** A Köntörfalak olyan produkciónak való cím – legyen az színházi...

Cimkék: Gyórfy Iván